

Vijoleta Herman Kaurić
(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)

PROJEKT GRADNJE VOJNE ZARAZNE BOLNICE U BRODU NA SAVI ZA PRVOGA SVJETSKOGA RATA

UDK 355.7(497.5 Slav. Brod)"1914/1918"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. travnja 2009.

U članku se razmatraju pripreme radnje za gradnju velike zarazne bolnice u Brodu na Savi izvedene za trajanja Prvoga svjetskoga rata. Pritom se nastoje rasvijetliti manje poznati detalji iz povijesti grada, čije su ratne nedaće u mnogočemu proizlazile iz njegova geostrateškoga položaja.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Brod na Savi, vojna zarazna bolnica, zdravstvena zaštita.

Istraživanje javne zdravstvene službe na području Požeške županije, a time i grada Broda na Savi, tijekom prva dva desetljeća 20. stoljeća, u hrvatskoj je historiografiji još uvijek u začecima unatoč priličnom broju radova, koji se nominalno bave tom temom.¹ Razlog tome vjerojatno jest širina i potencijalna raznovrsnost područja, što bi u idealnim okolnostima trebalo dovesti do znatne razgranatosti istraživačkih tema. No, za sada je središte interesa usmjereno na povijest bolničkih ustanova u sklopu javnoga zdravstva. To je posebice izraženo kod gradske bolnice u Brodu, s obzirom na mukotrpno i nadasve dugo nastojanje gradskih vlasti za izgradnjom nove bolničke

¹ O tome više vidjeti u: Vladimir Utvić, Branko Milošević i Josip Fališevac, «Razvoj medicine u Slavoniji – od prvih početaka do II svjetskog rata», u: Vanja Radauš (ur.), *Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje* (Osijek, 1970.), 546-547, 552-553; Pavao Vuković, «Razvoj zdravstvene službe u brodskom kotaru od 1871. do 1918. godine», u: Antun Jelić (ur.), *Razvoj zdravstva na području općine Slavonski Brod* (Slavonski Brod, 1975.), 47-69; Ivan Balen, «Povijesni razvoj zdravstva u Slavonskom Brodu (U povodu 90. obljetnice Bolnice u Slavonskom Brodu i minula tri desetljeća prvog Medicinskog centra u Jugoslaviji)», *Saopćenja* (Pliva) 35/36 (1989-1990.), sv. 32 (br. 1-2), 183-204; Vijoleta Herman Kaurić, «Bolnice u Požeškoj županiji i sustav javne zdravstvene službe 1874.-1918.», *Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 3 (2003.), 247-280; Mario Kevo, «Pravilnik za bludilišta u gradu Brodu na Savi», *Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 4 (2004.), 530-542; Mario Kevo, «Bludni život Broda na Savi pred Prvi svjetski rat», *Kolo. Časopis Matice hrvatske* 14 (4) (2003.), 391-406.

zgrade, svečano otvorene 1898. godine. Problem je nastao razvojačenjem Vojne krajine, kada je strogo razdvojena vojna i civilna vlast, pa se civilni bolesnici više nisu mogli liječiti u postojećoj vojnoj bolnici.²

Za razliku od toga, o vojnoj se bolnici izuzetno malo zna. U izvještaju o stanju brodske tvrđave iz 1834. god. naveden je točan smještaj bolnice unutar utvrde, ali ne i točna specifikacija bolničkih prostora. Bolnica je koristila ukupno 25 prostorija, među kojima su bile kuhinja, praonice, kupaonice i sanitarni čvor, te mrtvačnica i ljekarna, ali se ne navodi broj bolesničkih soba.³ Za kasnije se razdoblje najčešće tek spominje da je bolnica u tvrđavi prvenstveno služila za potrebe bolesnih i ranjenih vojnika stacioniranih u Brodu, te da su civilni bolesnici primani na liječenje do 1874. god., kada je Vojno zapovjedništvo zabranilo liječenje civilnih osoba. Za sve njih brinuo se samo jedan vojni liječnik.⁴

Međutim, unatoč pomnom traženju nisam uspjela doznati s koliko je kreveta raspolagala dotična garnizonska bolnica, jer je središte istraživačkoga interesa u dostupnoj literaturi usmjereno prije svega na nadmudrivanje civilnih i vojnih vlasti oko potencijalnoga pristanka Vojne uprave za daljnje liječenje civila do izgradnje nove bolnice, odnosno dobivanja njihove pomoći pri izgradnji gradske bolnice.

Taj složeni i prilično komplicirani međudnos vojnoga i civilnoga sektora, o kojemu se danas vrlo malo zna, bio je od izuzetne važnosti za transformaciju Broda na Savi u suvremen (civilni) grad, jer se u međuvremenu nije promijenila ocjena geostrateškoga položaja Broda u vojnim planovima Austro-Ugarske Monarhije. Do kraja postojanja Monarhije Brod je ostao izuzetno važna točka za očuvanje monarhijskih pozicija u Bosni i Hercegovini, te daljnji potencijalni prodor na jugoistok, koji se i dogodio tijekom Prvoga svjetskoga rata. Smještaj na sjecištu kopnenih, vodenih i željezničkih prometnih pravaca, koji su povezivali periferiju (Srijem i Bosnu) s državnim centrima Hrvatske i Monarhije (Zagrebom, Budimpeštom i/ili Bečem), gradu je donio niz prednosti⁵, ali i znatan broj nedostataka, posebice vidljivih za trajanja ratova.

² Utvić, Milošević i Fališevac, «Razvoj medicine», 546; Vuković, «Razvoj zdravstvene službe», 53-57; Balen, «Povijesni razvoj», 189-193; Herman Kaurić, «Bolnice u Požeškoj županiji», 255-257, 259, 269, 270; Ivan Balen, «Povijesni razvoj zdravstva u Slavonskom Brodu», u: Zlata Živaković-Kerže (ur.), *Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog pisanog spomena imena Brod* (Slavonski Brod, 2000.), 344-345.

³ Tanasije Ilić, «Razvoj zdravstvenih prilika u Brodu do 1871. godine», u: Antun Jelić (ur.), *Razvoj zdravstva na području općine Slavonski Brod* (Slavonski Brod, 1975.), 27; Josip Kljajić, *Brodska tvrđava* (Slavonski Brod, 1998.), 134; Balen, «Povijesni razvoj», 187.

⁴ Vuković, «Razvoj zdravstvene službe», 52, 53, 54.

⁵ O tome opširnije vidjeti u: Mato Artuković, «Posavska Hrvatska o Brodu krajem 19. stoljeća», *Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje*

Preko Broda na Savi išao je glavni prodor vojske tijekom vojnoga pohoda na Bosnu i Hercegovinu 1879. god., a u gradu je tada nastala jedna od najvećih opskrbnih baza za podmirenje potreba vojske. Ujedno se podižu drvene barake za smještaj ranjenih i bolesnih vojnika, jer smještajni kapaciteti postojeće vojne bolnice nisu bili dovoljni.⁶ Za pretpostaviti jest da je tako bilo i tijekom Prvoga svjetskoga rata samo u znatno većemu obimu.

Naime, o prilikama u Brodu za vrijeme Prvoga svjetskoga rata postoji tek jedan dio jednoga znanstvenoga rada⁷, dok je to razdoblje u dva vremenski opsežnija rada obrađeno sa nekoliko rečenica. Osim toga, postoji još samo jedan rad u kome je zdravstvenim prilikama u Brodu tijekom Prvoga svjetskoga rata posvećena cijela stranica.⁸ Sramotno malo obzirom na važnost razdoblja.

U objelodanjenome primjerku kronike Franjevačkog samostana u Brodu na Savi tome je razdoblju posvećeno 26 stranica kroz koje se kao konstanta svih ratnih godina provlači neprekidni protok vojske kroz Brod. U samome je gradu, čini se, svo vrijeme boravilo po nekoliko tisuća vojnika, jer su jedni dolazili s ratišta na odmor, dok su drugi iščekivali odlazak u rat. Trebalo je podmiriti osnovne potrebe tolikoga broja vojnika, što je nužno dovelo do skupoće svih životnih potrepština, koja je nemilice rasla s trajanjem rata, a zatim i nestašice osnovnih namirnica neophodnih za dostojan život. Loši vremenski uvjeti dodatno su otežali ionako teško stanje u poljoprivredi izazvano nestašicom muške radne snage, pa su urodi bili slabi, jedva dostatni za puko preživljavanje. Povrh svega, trebalo je brinuti za nemali broj ranjenih i bolesnih vojnika, među kojima je bio velik broj zaraženih opasnim zaraznim bolestima, posebice kolerom, tifusom i dizenterijom.⁹

Osnovna namjera vojnih i civilnih vlasti bila je spriječiti prijenos zaraznih bolesti sa vojništva na civilno stanovništvo, jer je vrlo brzo postalo jasno da su upravo vojnici glavni donositelji zaraznih bolesti u pozadinu, iako se o tome nije javno pisalo. Stoga je Odjel za unutarnje poslove Kraljevske hrvat-

Hrvatskog instituta za povijest 2 (2002.), 46-74; Božena Vranješ-Šoljan, «Brod potkraj 19. i na početku 20. stoljeća», u: Zlata Živaković-Kerže (ur.), *Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Slavanskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog pisanog spomena imena Brod* (Slavonski Brod, 2000.), 251-262; Mirko Marković, *Brod – kulturno-povijesna monografija* (Slavonski Brod, 1994.), 263-270; Mira Kolar, «Gospodarski život Broda od 1900. do 1941. godine», u: Zlata Živaković-Kerže (ur.), *Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Slavanskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog pisanog spomena imena Brod* (Slavonski Brod, 2000.), 263-270.

⁶ Vuković, «Razvoj zdravstvene službe», 54.

⁷ Hrvoje Čapo, «Prisiljeni živjeti s ratom: franjevci u Brodu, Požegi i Cerniku u Prvom svjetskom ratu (pogled kroz samostanske kronike)», *Croatica Christiana Periodica* 29 (56) (2005.), 171-191.

⁸ Kolar, «Gospodarski život Broda», 269; Balen, «Povijesni razvoj», 194; Vuković, «Razvoj zdravstvene službe», 60-61.

⁹ Egidije Stjepan Biber (ur.), *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi 4 (1879-1932)* (Slavonski Brod, 2003.), 273-299.

sko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade cirkularno upućivao okružnice nižim upravnim oblastima u županijama i gradovima s naputcima za suzbijanje pojedinih zaraznih bolesti, gdje se detaljno navodio postupak u slučaju pojave oboljenja.¹⁰ Unatoč tome što su u naputcima bile predviđene disciplinske kazne za neprovođenje propisanoga postupka, provedba na terenu iz različitih razloga je zapinjala.

Tako se dana 17. kolovoza 1914. god. Gradsko poglavarstvo Broda na Savi žalilo Zemaljskoj vladi da njima nije stigao napatuk o suzbijanju kolere sastavljen 2. lipnja iste godine. Za njegovo su postojanje saznali par dana ranije, jer se Županijska oblast u Požegi pozivala na odredbe napatka u novoj naredbi o preventivnim mjerama protiv kolere i drugih zaraznih (*pošastnih*) bolesti. Spomenuti napatuk stigao je u Brod početkom rujna 1914. god., ali su ga mogli imati već tri mjeseca da nije bilo nečije pogreške.¹¹ Ta tri mjeseca mogla su biti od presudne važnosti za kontrolu zaraze, budući da se kolera pojavila u Brodu već 1914. god., samo što nije poznato točno kada. Međutim, iste je godine podignuta posebna zgrada za oboljele od kolere, no nije poznato točno gdje ni kolika je bila, a istovremeno je bio proširen Odjel za zarazne bolesti u Gradskoj bolnici i izmješten iz glavne zgrade. Kolera se navodno nije proširila među civilnim stanovništvom, ako je vjerovati Zdravstvenom izvješću, jer su civilne i vojne oblasti strogo primjenjivale propisane zdravstveno-redarstvene mjere.¹²

Sljedeće je godine kolera zavladała svom snagom, počevši od sredine lipnja i trajala je gotovo do kraja listopada, dok je kraj godine obilježila epidemija boginja.¹³ Koleru je u Brod donijelo *silno vojništvo, koje je u ljetu počelo dolaziti iz Bosne i sa balkanskog ratišta*. Dio oboljelih vojnika došao je i iz Srijema.¹⁴ Iako se zaraženi vojnici nisu smjeli otpremati iz mjesta zaraženosti niti su bili prevoženi istim sanitetskim vlakovima za prijevoz nazovi običnih ranjenika, nepremostivi problem bili su zaraženi vojnici za trajanja inkubacije, a bez vidljivih znakova bolesti. Oni su bili prevoženi redovnim putem sve dok netko od pratećega osoblja ne bi primijetio promje-

¹⁰ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), fond Unutarnji odjel Zemaljske vlade (dalje: UOZV), (razd. 1912.-1914.), sv. 13-12, k. br. 57.269/1914.

¹¹ HDA, UOZV, (razd. 1912.-1914.), sv. 13-1, k. br. 57.269/1914., br. 61.711/1914.; HDA, UOZV, (razd. 1912.-1914.), sv. 13-1, k. br. 73.697/1914., br. 94 v.p./1914.

¹² Državni arhiv u Slavanskom Brodu (dalje: DASB), fond Gradsko poglavarstvo Slavonski Brod/Brod na Savi (dalje: GPSB), inv. br. 102, Zdravstvo i socijalna politika 1915.-1917., br. 1.264/1915., Zdravstveno izvješće za god. 1914.; Vuković, «Razvoj zdravstvene službe», 60-61.

¹³ Vuković, «Razvoj zdravstvene službe», 61.

¹⁴ DASB, GPSB, inv. br. 102, Zdravstvo i socijalna politika 1915.-1917., Zdravstveno izvješće za god. 1915.

nu zdravstvenoga stanja, nakon čega je oboljeli izdvajan iz transporta i smještan u najbližu zaraznu bolnicu.¹⁵

U sklopu mjera za suzbijanje zaraznih bolesti naredio je 22. listopada 1914. god. zapovjednik C. i kr. vojnog zapovjedništva u Zagrebu osnivanje postaja za promatranje bolesnika (*Krankenbeobachtungsstationen*) širom Hrvatske i Slavonije. Bilo je predviđeno osnivanje postaja u Vinkovcima, Osijeku, **Brodu**, Bjelovaru, Sisku, Zagrebu, Karlovcu, Rijeci i Varaždinu, ukupnoga kapaciteta oko 12.000 kreveta. Da bi se to postiglo trebalo je proširiti postojeće bolnice ili osnovati nove.¹⁶ No, tome se suprotstavio vrhovni zemaljski liječnik (*protomedik*) dr. Dragutin Reichwein,¹⁷ jer se u spomenutoj naredbi nije pravila razlika između zaraženih i nezaraženih područja, na što se po njegovom mišljenju pomno moralo paziti. Stoga je predložio c. i kr. štopskom nadliječniku dr. Isaaku Tritschu¹⁸ proširenje postojećih zaraznih bolnica i osnivanje novih samo na zaraženim područjima počevši od Broda na Savi prema istoku, uključujući i ratištu najbliži Srijem, čime bi se zaštitila unutrašnjost zemlje. Dr. I. Tritsch se složio s prijedlogom, o čemu je posljednjih dana siječnja 1915. god. bilo obaviješteno C. i kr. vojno zapovjedništvo u Zagrebu.¹⁹

Premda se navođenje datuma čini opterećujućim za tekst, u ovom je slučaju to od izuzetne važnosti, jer pokazuje sporost administracije u trenutcima kada to nikako ne bi smjela biti – za trajanja rata i haranja epidemija.

Idući dokument koji se odnosi na gradnju zarazne bolnice u Brodu na Savi,²⁰ nastao je 12. rujna 1915. god., dakle u jeku epidemije kolere. Riječ je o

¹⁵ *Zbirka zakona i naredaba, koje su u svezi s ratom izdane u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.* (Zagreb, 1915.), 483-486.

¹⁶ HDA, UOZV, (razd. 1915.-1917.), sv. 7-12, k. br. 5.274/1915., br. 69.544/1914.

¹⁷ Dr. Dragutin Reichwein (Ludbreg, 16. rujna 1849. – 25. rujna 1925., Zagreb) djelovao je kao liječnik u Zlataru, Klanjcu i Sv. Ivanu Zelini. Od 1893. god. obnašao je dužnost tajnika Odsjeka za zdravstvo Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, ali je 1912. god. imenovan vrhovnim zemaljskim liječnikom Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Dužnost je vršio do 1918. god., dakle do sloma Austro-Ugarske Monarhije. (Antun Vujić (gl. ur.), *Hrvatski leksikon*, 2 sv. (Zagreb, 1996.-1997.), 2: 528)

¹⁸ Dr. Isaak Tritsch bio je liječnik II. klase od 1. 11. 1910. god., a radio je kao glavni vojni liječnik u zapovjedništvu 13. C. i kr. zbornoga područja u Zagrebu (*Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1914* (Wien, 1914.), 1148).

¹⁹ HDA, UOZV, (razd. 1915.-1917.), sv. 7-12, k. br. 5.274/1915., br. 4.460/1915.

²⁰ Preslike ovoga i idućih dokumenata o zaraznoj bolnici u Brodu na Savi nalaze se u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest u Slavonskom Brodu. Nije mi poznato otkuda potječu originalni dokumenti, ali je autentičnost preslika neupitna. Preslike sam dobila na uvid ljubaznošću dr. Mate Artukovića, kojemu srdačno zahvaljujem.

popisu gruntovnih i katastarskih čestica potrebnih za izgradnju bolnice i bolničkog odvodnoga kanala do potoka Glogovnice²¹, koji su trebali biti izvlašteni prema Zakonu o ratnim podavanjima iz 1912. godine. Zanimljivo jest to što je Gruntovnom uredu u Brodu trebalo gotovo dva mjeseca za potvrđivanje istinitosti navoda, a dotada je već minula najteža epidemija kolere u gradu.

U dokumentu su u obliku tablice navedeni brojevi katastarskih čestica s brojevima potrebnih posjeda, imenom i prezimenom vlasnika, vrsti zemljišta (obrađeno ili neobrađeno, livada, žito i slično), je li dano u najam i kome, te kolika mu je površina. Navedeno je 47 katastarskih čestica, od kojih je 29 bilo potrebno za izgradnju bolnice, a preostalih 18 za kanal. Bilo je proračunato da se za izgradnju bolnice otkupi nešto malo više od 145.000 m² zemljišta, a za kanal oko 10.130 m² površine²². (vidi tablicu 1)

Potrebno zemljište imalo je 22 vlasnika, od toga je 14 posjedovalo zemljište potrebno za bolnicu, a među posjednicima zemljišta za kanal bili su Gradska općina te rimokatolička župa u Brodu na Savi. Logično je da su se za izgradnju bolnice otkupljivali veći komadi zemljišta u cjelini, dok je za kanal uzimano od posjeda kolika je bila širina kanala. Zanimljivo je što je zemljište predviđeno za bolnicu uglavnom bilo neobrađeno ili su bile livade, te nešto malo uzoranih polja, ali se ne navodi jesu li i čime bila zasijana. Za razliku od toga, površine potrebne za kanal bile su uglavnom obrađene, a zasađena je bila pšenica, kukuruz i paprika, ili su bile livade. Neobrađena polja ovoga su puta bila rijetkost. Zanimljivo jest što su navedena samo dva unajmljivača zemljišta grupiranih u krupnije posjede i obojica su bila iz Broda. Bili su to Teobald Drüsler²³ i Mijo Klusov, koji je podrijetlom bio Bugarin, što je izričito navedeno u tablici. Teobald Drüsler unajmio je posjede Leonidasa Pachoryja sa stalnim prebivalištem u Beču, čije je interese zastupao Mito Diamandij iz Broda. Mijo Klusov unajmio je zemljište u vlasništvu udovice Elizabete Hitzel iz Broda te brodske Gradske općine, gdje je uzgajao papriku.

Ispod tablice potpisao se Josef Veselý u ime ispostave Vojno-građevinskog odsjeka 13. vojnog zbora u Brodu na Savi, dok su se na poleđini potpisali svi vlasnici zemljišta ili njihovi opunomoćenici.²⁴

²¹ Na dokumentima o izgradnji bolnice sustavno stoji Glogovnica, i taj naziv koristim u radu. Nije mi poznato zašto su autori dokumenata koristili ovaj oblik imena, jer se potok prema navodu u literaturi zvao i zove Glogovica (Marković, *Brod*, 269).

²² U vrijeme nastanka dokumenata kao decimalni separator korištena je decimalna točka, što sam sustavno poštovala prilikom izrade Tablice 1, koju donosim u prilogu. Razlog više za ovakav postupak, osim poštivanja autentičnosti dokumanta, bili su problemi prilikom unosa podataka u jednome (Excel) i prijenosa istih u drugi kompjutorski program (Word). Međutim, kada spominjem neke brojke u tekstu pišem ih prema trenutačno važećim normama pisanja brojeva u hrvatskom jeziku.

²³ Sva imena navedena su u obliku kako su navedena u dokumentima.

²⁴ Hrvatski institut za povijest (dalje: HIP), Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu (dalje: Podružnica), Verzeichnis der Grundstücke, welche für den Bau des Epidemiespitals in Sl. Brod nach dem Kriegsleistungsgesetze herangezogen werden, od 5. studenoga 1915.

Pretpostavljam kako je spomenuti dokument u stvari preliminarno sastavljena tablica predočena na sastanku u Brodu predstavnicima Zemaljske vlade, vojnih i gradskih vlasti, te ostalim službenim licima uključenima u gradnju bolnice. Sastanak je održan negdje između 12. i 15. studenoga 1915. godine. Točan datum nije poznat, ali vremenske odrednice čine nalog Vojnoga zapovjedništva u Zagrebu za održavanje sastanka od 12. studenoga, te datum nastanka čistopisa raspravnoga spisa, koji je 15. studenoga službeno stavljen na uvid i potpis mjerodavnim osobama. Isti datum stoji na konačnoj inačici tablice vlasnika zemljišta potrebnoga za gradnju bolnice i na položajnome nacrtu katastarskih čestica, o kojima će više riječi biti nešto kasnije. Stoga pretpostavljam kako su ovi dokumenti bili proizvod sastanka u Brodu, odnosno rezultat su konačnoga dogovora mjerodavnih osoba i vlasnika zemljišta.

Razlog za održavanje sastanka bilo je utvrđivanje odštete vlasnicima oduzetoga (rekviriranoga) zemljišta, a o tome su trebali odlučiti: Franz Schurok, kao zastupnik državne blagajne (*k. Finanzdirection, visokog erara*); Franjo Graff iz Broda u svojstvu zaprisegnutoga procjenitelja; August Radinić, kao izaslanik Gradskog poglavarstva Broda na Savi; kr. pravni nadsavjetnik Nikola Babić, kao zastupnik Odjela za pravosuđe (*Aerarrechtsvertreter, visokog erara*); vojno-građevinski računarski pripravnik (*Militärbaurechnungssakzesist*) Vilim Schlamp, kao zastupnik Vojnog zapovjedništva u Zagrebu; te c. i kr. građevni poslovođa Josef Veselý, kao voditelj gradnje raznih bolnica.

Tekst raspravnoga spisa pisan je naizmjenično na njemačkom i hrvatskom jeziku, s time što je njemački imao status prvoga jezika, i sadržajno je podijeljen na 15 točaka. Ovom ću prilikom spomenuti samo one odredbe, koje su bitne za razumijevanje dokumenata nastalih do konačnoga Ugovora o najmu. Po mojoj procjeni, najvažnija je ta da su vojne vlasti pristale platiti najamninu samo za zemljište na kojemu se trebala graditi bolnica, dok su vlasnici zemljište potrebno za kanal morali ustupiti besplatno. Najamnina je iznosila 150 Kr. godišnje po jutru zemljišta i trebala je biti isplaćivana unaprijed u polugodišnjim obrocima točno na 1. siječnja i 1. srpnja. S dogovorenim iznosom složio se predstavnik Gradskoga poglavarstva, jer je bilo u okviru trenutno važećih cijena na brodscome tržištu nekretnina. Predstavnici vojne uprave također su bili suglasni sa svim točkama spisa, ali uz uvjet da ugovor odobri i ratificira viša vojna oblast.²⁵

Neke od točaka raspravnog spisa ušle su u završni ugovor gotovo neizmjenjene, dok su neke pretrpjele znatne promjene. Međutim, nešto ću se kasnije pobliže baviti usporednom analizom sadržaja obaju ugovora, pri čemu ću nastojati ukazati na bitne razlike između njih.

Tablica datirana s 15. studenim 1915. god. razlikuje se od prethodne već na prvi pogled po kakvoći izrade, jer ima točno iscrtane rubrike i napisana je

²⁵ HIP, Podružnica, Verhandlungsschrift – Raspravni spis, od 15. studenoga 1915.

crnom tintom neusporedivo ljepšim rukopisom, iako je sastavljena od iste osobe. Ukupni zbroj površina napisan je crvenom, a istom je bojom povučena razdjelna crta između zemljišta za bolnicu i zemljišta za kanal. (Vidi prilog 1.)

Nema nikakve sumnje da je ranije spomenuta tablica prethodila ovoj, jer je redosljed unosa svih 47 katastarskih čestica sasvim identičan, a nisu složene nekim meni suvislim redosljedom. Također je posve jednak unos kao u prethodno spomenutoj tablici u prvih osam od 12 postojećih kolona. U preostale četiri kolone navedena je ukupna površina u vlasništvu jednoga vlasnika, površina u jutrima i hvatima, visina najma po jutru te izračun najma dotične površine. (vidi tablicu 1) Zanimljivo je primijetiti, kako se čini prilično besmisleno preračunavanje u jutra i hvate, jer je netko u konačnici sve to opet pretvorio u hvate, zbog lakšega obračuna najamnine, jer su rijetki imali više od jutra zemlje.

Među navedenim vlasnicima svega je pet osoba trebalo dati više od jutra zemlje, od toga je po jedna osoba imala više od 1 jutra (Katarina, udovica Lorenza Rosingera), odnosno 2 jutra (Mihajlo Lacković), dok su dvije osobe imale više od 4 jutra zemlje (udovica Elisabeta Hitzel i Leonidas Pachany). Najviše od svih navedenih imao je Josip Petrić iz Broda, i to više od 7 jutara na tri katastarske čestice, za što je trebao dobivati oko 1.060 Kr. godišnje, što je iznosilo nešto više od 1/4 visine ukupnoga najma. Naime, godišnja najamnina za zemljište potrebno za bolnicu iznosila je 3.780 kruna. Za godinu 1915. dotični je dobio nešto manje od 840 Kr., jer je najam započinjao s 15. ožujkom.

U dokumentu stoji upisano bez godine *v. 15. März bis 31. Dez.* u prvoj slobodnoj kućici ispod visine najma i vitičastom su zagradom dovedeni do zbroja umanjenih svota najma ispisanih olovkom iznad svake pojedine stavke. Istim je rukopisom²⁶ u kutu rubrike s imenom vlasnika upisan neki redni broj, i nisu svi različiti. Štoviše, ako se imena nalaze iznad i ispod crvene crte, koja je razdjelnica namijene zemljišta, redni broj je isti, pa je vjerojatno riječ o datumu isplate novca, odnosno potpisivanja dokumenta.²⁷

Međutim, nije poznato kada je izvršena isplata niti je li bilo još isplata kao što je bilo predviđeno Ugovorom o najmu.

Iako je konačni Ugovor o najmu sastavljen na osnovi naredbe od 27. siječnja 1916. god., gdje je C. i kr. vojno-građevinski odjel Vojne komande u Zagrebu sklapao ugovor u ime C. i kr. vojne uprave (*k.u.k. Heeresverwaltung*), trebalo je proći još devet mjeseci do sastavljanja konačne verzije ugo-

²⁶ Zbog loših kopija teško je s posvemašnjom sigurnošću utvrditi radi li se doista o istome rukopisu, no meni se čini da je tako.

²⁷ HIP, Podružnica, Verzeichnis der Grundstücke, welche für den Bau des Epidemiespitals in Sl. Brod nach dem Kriegsleistungsgesetze herangezogen werden, od 15. studenoga 1915.

vora. Ugovor su potpisale sve ugovorne strane 28. listopada 1916. god., a sastavljen je isključivo na njemačkom jeziku, bez službenoga prijevoda na hrvatski jezik. Za razliku od raspravnoga spisa, ugovor je puno razrađeniji, preciznijega i eksplicitnijega izričaja. Ili drugačije rečeno, puno je profesionalnije sastavljen. Sadržajno je razdijeljen na 14 točaka, koje se nisu poklapale s točkama Raspravnoga spisa, već je po nekoliko njih bilo spojeno u jednu, uz dodatak novih odredbi.

Počevši od 15. ožujka 1915. god. predmet najma Vojne uprave bilo je 25 jutara 320,029 hvati zemljišta (ili 145.017,09 m²) izvlaštenoga od vlasnika na osnovu Zakona o ratnom podavanju u trajanju od šest godina, odnosno do 15. ožujka 1921. godine. U ovoj su inačici ugovora navedeni točni datumi, za razliku od raspravnoga spisa gdje stoji *od 15. ožujka na vrijeme trajanja sprema, a poslije iste na vrijeme potrebe*. Prva rata za 1915. godinu trebala je vlasnicima biti isplaćena najkasnije do 1. ožujka 1916. god., a za svaku je sljedeću isplatu trebalo dostaviti točan popis novčanih potraživanja Vojnom zapovjedništvu u Zagrebu najmanje 10 dana prije ugovorenoga dana dospelja, a to su bili 1. siječanj i 1. srpanj. Isti datumi bili su postavljeni od Vojne uprave kao rokovi za priznavanje otkaza ugovora, što je mogao učiniti svaki vlasnik zemljišta bilo kada za trajanja ugovora, ali s poćekom. Prije toga trebalo je stupiti na snagu razrješenje Ugovora o najmu i Vojna je uprava tijekom otkaznoga roka trebala ukloniti građevinu i/ili građevni materijal o svom trošku, te zemljište vratiti vlasnicima u prvobitnom stanju. Ako je u međuvremenu došlo do pogoršanja tla ili oštećenja trave, što je bilo neminovno, vlasnik nije imao pravo na odštetu.

Za otvoreni odvodni kanal bilo je potrebno 2 jutra 816 kvadratnih hvati zemljišta. Vojna se uprava obvezala iskopati ga i održavati u dobrom stanju posve o svom trošku, bez ikakva opterećivanje vlasnika zemljišta. Vojska je imala pravo koristiti to zemljište sve dok je trajao najam za bolnicu, a po isteku se obvezala zasuti kanal. U raspravnom je spisu bilo predviđeno da se kanal upiše u zemljišne knjige kao javno dobro, no ta odredba nije ušla u konačni Ugovor o najmu. Razlog za to vjerojatno leži u činjenici što se Vojna uprava uknjižavala u katastru kao korisnik zemljišta na određeno vrijeme, pa bi se po isteku ugovora otvorili zemljišni sporovi, jer je upitan postupak brisanja zabilježbe u slučaju javnoga dobra.

Vlasnici zemljišta za odvodni kanal bili su zaknuti za najamninu, ali zato nisu snosili nikakve troškove proizašle iz ovoga ugovora (porez, prirez, uknjižbu, općinske namete ili biljege), što nije bio slučaj s vlasnicima zemljišta za bolnicu. Oni su snosili sve troškove, primjerice biljegovanja ugovora, a svako je potraživanje od vojnih vlasti trebalo biti popraćeno propisanom količinom biljega prema *Skali II*, o kojoj mi danas ne znamo ništa. U prvi se tren čini da količina biljega ne može predstavljati znatnije opterećenje, ali ako se uzme u obzir da je prema ugovoru trebalo biti sastavljeno tri originala, te onoliko pripisano koliko je bilo vlasnika zemljišta, tada dolazimo do prilične svote. Pobi-

ljevovani original s izvornim priložima trebalo je poslati na uvid i pohranu Računovodstvenom odjelu (*Fachrechnungsabteilung*) C. i kr. ministarstva rata, dok su druga dva nebiljevovana bila za upotrebu C. i kr. vojno-graditeljskom odjelu u Zagrebu te Gradskoga poglavarstva grada Broda na Savi.

Svi sporovi proizašli iz ovoga Ugovora o najmu rješavali su se u prvom višem nadležnom sudu, koji je morao biti proglašen objektivnim, a to je bio sud u Zagrebu.²⁸

Što se točno dalje događalo s projektom gradnje vojne zarazne bolnice u Brodu na Savi, može se samo nagađati. Do 11. lipnja 1917. god. vjerojatno je bilo rekvirirano sve potrebno zemljište, jer je tim datumom ispostava Vojno-građevinskoga odjela u Brodu datirala ispravljani prostorni plan katastarskih čestica. Na planu je uz svaku odrađenu česticu rukom stavljena crvena kvačica, a pretpostavljam da to je bilo učinjeno prilikom upisa vojnih vlasti u zemljišne knjige.

U planu je ucrtan osnovni položaj buduće bolnice i odvodnoga kanala do potoka Glogovnice, te željeznička pruga Brod-Vinkovci i Stanić potok²⁹. Kako je u prethodnome planu ucrtano i groblje, usporedbom ova dva plana moguće je točno smjestiti bolnicu u okvire grada, jer se položaj groblja nije mijenjao do danas. Razlika je u odnosu na početak 20. stoljeća u tome što groblje stotinu godina kasnije obuhvaća znatno veću površinu, ali je položaj najstarijega dijela ostao do danas prepoznatljiv. Od presudne je važnosti bilo upravo ucrtavanje groblja topografskim znakovima na jednome prostornome planu, jer bi bez toga bilo znatno teže (ili nemoguće) odgonetnuti koji je to pružni prijelaz nacrtan na planu. (Vidi prilog 2.) Usporedbom položajnih nacrtu bolnice i planova grada, jednoga nacrtanoga u veljači 1914. god.³⁰ (Vidi prilog 3.) i drugoga današnjega, jasno je vidljivo da je riječ o glavnom cestovnom pravcu prema Osijeku (danas je to Osječka ulica). (Vidi prilog 4.)

Površina predviđena za bolnicu imala je oblik gotovo savršenoga pravokutnika stranica 790x180 m, a od pruge udaljenoga svega 15 metara. Na sredini pravokutnika počinjao je odvodni kanal do potoka Glogovnice i bio je dug više od 732 m³¹. (Vidi prilog 2.) Uz rub kanala na planu su upisani brojevi od 1.0 do 9.3 (napisani upravo tako), što pretpostavljam označava nagib kanala, jer se usporedba omjera udaljenosti između njih ne poklapa s onom

²⁸ HIP, Podružnica, Mietvertrag, od 28. listopada 1916.

²⁹ Stanić potok nisam uspjela pronaći na suvremenim kartama, pa pretpostavljam kako više ne postoji.

³⁰ DASB, GPSB, inv. br. 19, Građevni odjel 1914.-1917., Položajni nacrt grada Broda na Savi, od 20. veljače 1914.

³¹ Dužinu kanala izračunala sam tako što sam izmjerila dužinu kanala nacrtanoga na planu i dobivenu vrijednost (32,1 cm) pomnožila s navedenim mjerilom (1:2.280). Međutim, tijekom izrade kopija došlo je do poremećaja mjerila, pa se dobivena udaljenost treba shvatiti okvirno, s time što je kanal vjerojatno bio duži.

izraženom u metrima. Zanimljivo je što je bolnica trebala biti izgrađena s desne strane ceste prema Osijeku na samom križanju željezničke pruge i ceste, dok je prihvatna stanica planirana uz prugu, ali s druge strane ceste, udaljena od potencijalne bolničke ograde 67 metara.³²

Pripremljena je dokumentacija bila ođaslana C. i kr. vojno-građevinskom odjelu Vojnoga zapovjedništva u Zagrebu, koji je vjerojatno provjervavao i proučavao predmet idućih nekoliko mjeseci sve do 3. studenoga 1917. godine. Tada je uputio dopis Gradscome poglavarstvu grada Broda na Savi, gdje ga se upozorava da pristigla originalna dokumentacija o gradnji zarazne bolnice nije dostatno biljegovana, pa im je šalju na ispravak. Iako je u Ugovoru o najmu stajalo prema čemu se dokumenti trebaju obiljegovati, problem je bio taj što gradski činovnici najvjerojatnije nisu znali značenje toga. U dopisu se upozorava na odredbe ugovora, ali se uz to izričito navodi količina biljega – za originalne priloge 30 helera po arku, a za crteže 1 kruna. Poglavarstvo je bilo upozoreno da niti dostavnica nije bila ispunjena kako treba, pa su ih zamolili neka isprave pogreške i ponovo pošalju dokumente.

Iako je Gradsko poglavarstvo zaprimilo ovaj dopis već 7. studenoga, o tome se problemu očitovalo tek 25. siječnja 1918. god. odgovorivši Vojnoj upravi kako oni i dalje ne mogu razaznati od koga trebaju uzeti biljege i koliko dotične osobe trebaju platiti. Vojna uprava u Zagrebu zaprimila je spis 9. veljače, a već je 14. veljače kratko odgovorila jednom jedinom rečenicom upozoravajući na priloge uz dotični spis. Naime, u prilogu se nalazila tablica s imenima obveznika i visinom potrebnih biljega, a Poglavarstvo grada Broda jedino je trebalo provesti ono što su im drugi izračunali.³³

Posljednji dopis zaprimljen je u Brodu 22. veljače 1918. god. te nakon toga nije poznato što se dogodilo s planiranom gradnjom. Može se pretpostaviti s priličnom sigurnošću kako administrativni poslovi nisu bili završeni do kraja godine, pa o nekakvom početku gradnje ne može biti ni govora. Zamjetan je također produžetak razdoblja između odašiljanja i zaprimanja spisa, jer se u samo četiri mjeseca (od početka studenoga 1917. god. do kraja veljače 1918. god.) to vrijeme udvostručilo. Na početku razdoblja spisi su putovali iz Zagreba do Broda četiri dana, a na kraju razdoblja osam dana, dok je spisu upućenome iz Broda sredinom promatranoga razdoblja trebalo čak 15 dana.

Razloge za to trebalo bi tek istražiti, a dio odgovora vjerojatno predstavlja poprilični slom željezničkoga prometa tijekom 1918. godine.

³² HIP, Podružnica, Situation für die Sicherstellung von Grunstückem für das Epidemie-Spital in Brod, od 11. lipnja 1917.

³³ HIP, Podružnica, K. u. k. Militärbaubteilung des Militärkommandes Zagreb, Nro. 14.270, Brod – Epidemiespital, Grundmiete.

ZAKLJUČAK

Vojne su vlasti počele planirati izgradnju zarazne vojne bolnice u Brodu na Savi 1915. god., jer su im zarazne bolesti predstavljale velik problem gotovo od samoga početka Prvoga svjetskoga rata. Unatoč nužnosti, projekt izgradnje bolnice nije ostvaren za trajanja rata, jer su ovaj i slični projekti zamrli sa slomom Austro-Ugarske Monarhije, premda su planirane institucije i dalje bile potrebne. Prema dosadašnjim spoznajama, za zaraznu bolnicu u Brodu bile su izvršene tek pripremne administrativne radnje, pa je do izgradnje moglo doći u idućih godinu ili dvije. Komplikirana upravna i građevinska procedura poštovana je do detalja unatoč ratnim uvjetima, što se iz današnje perspektive može činiti krajnje neobičnim, pa je proces izgradnje tekao vrlo sporo i u mirnodopsko doba, a kamoli za vrijeme rata kada je zbog mobilizacije muškaraca nedostajalo kvalificirane radne snage. Tako je poslovno spora administracija monarhije još dodatno usporena, što je jako dobro vidi iz sačuvanih dokumenata o izgradnji bolnice.

Analizirajući smještaj vojne zarazne bolnice dolazi se do nekoliko zaključaka, koji su proizlazili iz zdravstvenih propisa. Bolnica je trebala biti smještena uz prugu na istočnom prilazu gradu, a prije užega gradskoga područja, jer je najveći broj zaraženih vojnika dolazio sa srpskoga ratišta. Spoj s glavnom cestom prema Osijeku omogućavao je lak dovoz bolesnika ili prijevoz oporavljenika (rekonvalescenata) dublje u unutrašnjost Slavonije, ovisno o prilikama i potrebama. Sve se to trebalo odvijati što dalje od gradskoga središta, što je i planirano s obzirom na to da je bolnica trebala biti još dalje od klaonice (vidi prilog 3.), koja se prema propisima morala graditi na osami. Osim toga, otpadne vode dotjecale su do potoka, koji je tekao kroz nenaseljeno područje i ulijevao se u rijeku Savu nizvodno od Broda na Savi, čime je bila znatno smanjena mogućnost zaraze civilnoga stanovništva. (Vidi prilog 2.)

Neizvođenje gradnje velike vojne zarazne bolnice bio je velik gubitak za poboljšanje zdravstvenih prilika na području Kraljevina Hrvatske i Slavonije, jer se nije uspjela provesti koncentracija zaraženih na jednome mjestu. Umjesto toga, zaraženi su silom prilika raspršeni širom zemlje, pa je bilo izuzetno teško kontrolirati kretanje zaraženih vojnika, a time se znatno povećavala opasnost od zaraze za civilno stanovništvo.

POPIS

zemljišnih posjeda, koji će biti izvlašteni prema Zakonu o ratnim podavanjima za gradnju zarazne bolnice u Sl. Brodu

1	2	3	4	5		6	7	8		9		10		11		12
				Zemljišne knjige - Podaci				Većičina posjeda potrebnih za gradnju		Jedinstvena cijena za jutro, odnosno hvat		Ukupno				
Redni broj	Katastarska općina	Broj katastarske čestice	Broj čestice	ime i adresa vlasnika zemljišta		Izjava, je li vlasnik zemljišta trenutno nazočan, odnosno nalazi li se u vojnoj službi	1) Izjava o vrsti tla zemljišnog posjeda 2) (je li upravo ta čestica u ovogodišnjem obrađivanju obradena, iznajmljena, njegovana, posijana, možda, izjava o vrsti usjeva (djetelina, pšenica itd.)	m2 pojedinačno	m2 ukupno	pretvoreno u		kruna	helera	kruna	helera	
										jutro	hvat					
1.	Brod	862	1243/1				neobrađeno polje	1.066,23								
2.	"	"	1243/2				"	3.999,26								
3.	"	"	1252		Elisabeta Hitzel, Brod	udova nazočna	"	1.125,82								
4.	"	"	1242/2				"	5.151,65								
5.	"	957	1244				"	8.080,96								
6.	"	862	1245				1/2 livada 1/2 neobrađeno polje	4.588,00	23.991,92	4	6.670,630	150	-	795	08	
7.	"	988	1241/2				posijana pšenica 4459 m2 drugo su livade	33.522,77			270.630	150	-	625	37	
8.	"	1503	1239/2		Petić Josip, Brod	nazočan	livada	696,46	40.695,46	7	11.314,822	150	-	839	77	
9.	"	988	1238					6.476,23			114,822	150	-	1.080	76	
10.	"	918	1237		Karakaš Mato i Andro /šićenik/, Podvinje	Mato nazočan Andro vojnik	neobrađeno polje	2.575,32	2.575,32	-	716,033	150	-	53	15	
11.	"	140	1236/2		Lacković Mihajlo, Brod	preminuo	"	16.876,33	16.876,33	2	4.692,232	150	-	348	25	
12.	"	1724	1325		Rosinger Kalantra udova Lorenza, Brod	nazočna	"	10.008,80	10.008,80	1	1.492,232	150	-	439	70	
											2.782,806	150	-	206	53	
											1.182,806	150	-	280	88	

13.	"	1563	1235/1	Car Stjepan i Franjka, Brod	trenutačno nazočna, vojni obveznik	"	4.448,00	-	1.236.706	150	-	91	78	
14.	"	1567	1234	Findrek Ivana i Paula, Brod	nazočne	"	4.957,77	-	1.378.441	150	-	102	31	
15.	"	1733	1231/2	Sertić Eva, Brod	nazočna	"	901,10	-	250.539	150	-	18	59	
16.	"	918	1233	Karakaš Mato i Andro /šitćenik/, Podvinje	vidi gore	livada	2.739,17	-	761.588	150	-	56	53	
17.	"	78	1232/1	Damjančević Antun, Brod	nazočan	neobrađeno polje	4.519,81	-	1.256.672	150	-	93	27	
18.	"	175	1232/2			preorano polje	1.224,19					117	81	
19.	"	175	1215/2			"	6.770,61							
20.	"	175	1214	Pachany Leonidas, Brod Zastupnik, Mito Diamondji, Brod	stanujući u Beč IV, Johann Straussgasse 40.	"	2.453,50							
21.	"	175	1326			"	15.345,20							
22.	"	175	1358			"	257,58							
23.	"	175	1327			livada	2.257,75		7.870.886	150	-	584	17	
24.	"	1803	1353	Bastok Dane, Brod	nazočan	"	1.086,70	-	1.470.886	150	-	737	90	
25.	"	1546	1328	Vuković Vidi i Magdalena, Brod	trenutačno nazočna, vojni obveznik	"	1.794,28	-	?	?	150	-	28	33
26.	"	563	1329	Lacković Joco, Brod	nazočan	"	1.794,28	-	496.875	150	-	37	02	
27.	"	306	1322	Benčević Koloman, Brod	"	"	16,15	-	4.490	150	-	46	77	
28.	"	1724	1324	Rosinger Katarina, Brod	"	neobrađeno polje	19,74	-	5.488	150	-	-	41	
29.	"	862	1251	Hitzel Elisabetha, Brod	"	"	746,36	-	207.516	150	-	15	40	
							1.331,35	-	370.163	150	-	19	46	
							1.331,35	-				27	47	
												34	70	
UKUPNO								145.017,09	25	40.320.029	od 15. ožujka do 31. prosinca	2.992	50	
												3.780	-	

		Vlasnici su dužni prepsiti zemljište bez naknade																
30.	"	1724	1325	Rosinger Katarina udova Lorenza, Brod	"	"	161,55											
31.	"	1724	1323		"	"	123,47	285,02	-								79,246	
32.	"	306	1322	Benčević Koloman, Brod	"	livada	125,65	125,65	-								34,936	
33.	"	83	1321	Gradska općina, Brod	"	"	344,64	344,64	-								95,823	
34.	"	286	1333	Kosić Anton, Brod	"	"	176,00	176,00	-								48,935	
35.	"	1603	1335	Bastok Dane, Brod	"	"	158,00	158,00	-								43,930	
36.	"	264	1312	Župa rimo-katolička, Brod	"	"	2.297,60	2.297,60	-								638,817	
37.	"	499	1302	Taufel Marija, Brod	"	krumpir i polje kukuruza	538,50	538,50	-								149,722	
38.	"	528	1315	Mesić Ivan, Brod	"	livada	269,25	269,25	-								74,861	
39.	"	499	1301	Taufel Marija, Brod	"	polje kukuruza	574,00	574,00	-								159,553	
40.	"	1492	1316	Sentić Jozo i Eva, Brod	"	muz premitinuo	323,00	323,00	-								89,806	
41.	"	102	1317	Mančević Anton, Brod	"	nazočni	388,00	388,00	-								107,878	
42.	"	951	1297	Hoffmann Christina, Brod	"	polje kukuruza	1.393,00	1.393,00	-								387,304	
43.	"	1759	1293	Mančević Marija, udana Bogdović, Brod	"	"	908,00	908,00	-								252,457	
44.	"	83	1294	Gradska općina, Brod	"	polje paprike	632,00											
45.	"	83	1295		"	"	1.120,00	1.752,00	-								487,120	
46.	"	175	1327	Pachany Leonidas, Brod /vidi gore/	"	neobrađeno polje i livada	126,00											
47.	"	175	1358		"	presarano polje	472,00	588,00	-								166,265	
							155,147.75	155,147.75	26					1,130.66	1		2,816.693	
																		1,216.693
																		43,136.722
																		1,536.722
UKUPNO							155,147.75	155,147.75	26									

Brod, 15. listopada 1915.

IZVOR: Hrvatski institut za povijest (dalje: HIP), Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu (dalje: Podružnica), Verzeichnis der Grundstücke, welche für den Bau des Epidemiespitals in Sl. Brod nach dem Kriegsleistungsgesetze herangezogen werden, od 5. studenoga 1915.; HIP, Podružnica, Verzeichnis der Grundstücke, welche für den Bau des Epidemiespitals in Sl. Brod nach dem Kriegsleistungsgesetze herangezogen werden, od 15. studenoga 1915.

PRILOG 1

Verzeichnis
der Grundstücke, welche für den Bau des Epidemiespitals in S. Med
nach dem Kriegleistungsquadrat herangezogen werden.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12				
Katastr. Bl. Nr.	Katastr. Gemeindebezirk	Grundstücksnr.	Parzellen-Nr.	Name u. Adresse der Grundigentümer	Angabe, ob die Grundstücke durch Kriegsverweigerung frei od. die selbst im Kriege dem Verfall übergeben sind	Angabe der Bestimmung der Grundstücke (z. B. ob sie für den Bau eines Feldes bewilligt, genehmigt, verpachtet, bewaldet od. sonst irgendwie dem Bau des Spitals übergeben sind)	Ausmaß des zum Bau benötigten Grundstücks		Zusammen	Eigenschaft des Grundstücks	Zusammen				
							m ² Einzel	m ² Zusammen							
1.	Brod	862	1243/1			eingetragenes Feld	1046	23							
2.	"	"	1243/2			"	3499	26							
3.	"	"	1252	Elisabeta Kotel	Wiese anwesend	"	185	32							
4.	"	"	1202/2	Brod	✓	"	387	45							
5.	"	457	1244			"	800	94							
6.	"	862	1245			1/2 Wiese eingetragenes Feld	471	01	23	401	42	625	37		
7.	"	988	1244/1	Alivi Top	anwesend	eingetragenes Feld	3522	79							
8.	"	1503	1239/2	Brod	✓	anwesend	46	46							
9.	"	988	1251			"	626	23	410	645	7	114	121	1060	76
10.	"	988	1237	Katkošić ulica 2. Austr. kriegs. Feld	anwesend	eingetragenes Feld	2375	32							
11.	"	110	1236/2	Jakovac, Brod	gestorben	"	1676	32	70	233	150		67	13	
12.	"	724	1232	Šević, Jovanica	anwesend	"	1676	32	16	776	32	150		439	90
13.	"	1563	1237/1	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	111	15	150		260	88
14.	"	1279	1234	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	111	15	150		115	54
15.	"	733	1231/2	Jakić, Brod	anwesend	"	1676	32	16	111	15	150		129	23
16.	"	918	1233	Katkošić ulica 2. Austr. kriegs. Feld	anwesend	"	1676	32	16	111	15	150		23	49
17.	"	78	1232/1	Šević, Brod	anwesend	eingetragenes Feld	1409	31	2	735	17	150		71	40
18.	"	175	1232/2	Šević, Brod	anwesend	eingetragenes Feld	1231	49	16	119	21	150		117	81
19.	"	175	1214			"	1070	41							
20.	"	175	1214			"	2163	20							
21.	"	175	1226			"	15745	20							
22.	"	175	1237			"	157	7							
23.	"	175	1227			Wiese	28	72	28	308	54	150		737	90
24.	"	1529	1252	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32						34	33
25.	"	1596	1228	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	1	744	21	150		46	77
26.	"	543	1229	Jakovac, Brod	anwesend	"	1676	32	16	15	150				42
27.	"	306	1222	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				51
28.	"	724	1224	Šević, Brod	anwesend	eingetragenes Feld	1409	31	2	735	17	150		49	46
29.	"	612	1231	Šević, Brod	anwesend	"	1231	49	16	119	21	150		34	70
30.	"	724	1222	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				3720
31.	"	1724	1223	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				
32.	"	306	1222	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				
33.	"	13	1221	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				
34.	"	216	1223	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				
35.	"	112	1222	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				
36.	"	264	1221	Šević, Brod	anwesend	"	1676	32	16	70	150				
37.	"	114	1222	Šević, Brod	anwesend	eingetragenes Feld	137	20	538	00	144	150			
38.	"	170	1221	Šević, Brod	anwesend	Wiese	269	25	269	25	70	150			
39.	"	449	1221	Šević, Brod	anwesend	Wiese	570	00	570	00	70	150			
40.	"	1492	1216	Šević, Brod	anwesend	Wiese	973	00	973	00	70	150			
41.	"	100	1217	Šević, Brod	anwesend	Wiese	388	00	388	00	70	150			
42.	"	917	1297	Šević, Brod	anwesend	Wiese	2353	00	2353	00	70	150			
43.	"	1706	1243	Šević, Brod	anwesend	Wiese	91	00	91	00	70	150			
44.	"	25	1290	Šević, Brod	anwesend	Wiese	633	00	633	00	70	150			
45.	"	23	1295	Šević, Brod	anwesend	Wiese	412	00	412	00	70	150			
46.	"	175	1227	Šević, Brod	anwesend	eingetragenes Feld u. Wiese	126	00	126	00	70	150			
47.	"	175	1237	Šević, Brod	anwesend	eingetragenes Feld	472	00	472	00	70	150			
Zusammen							153,497	16	55,147	26	162,644				

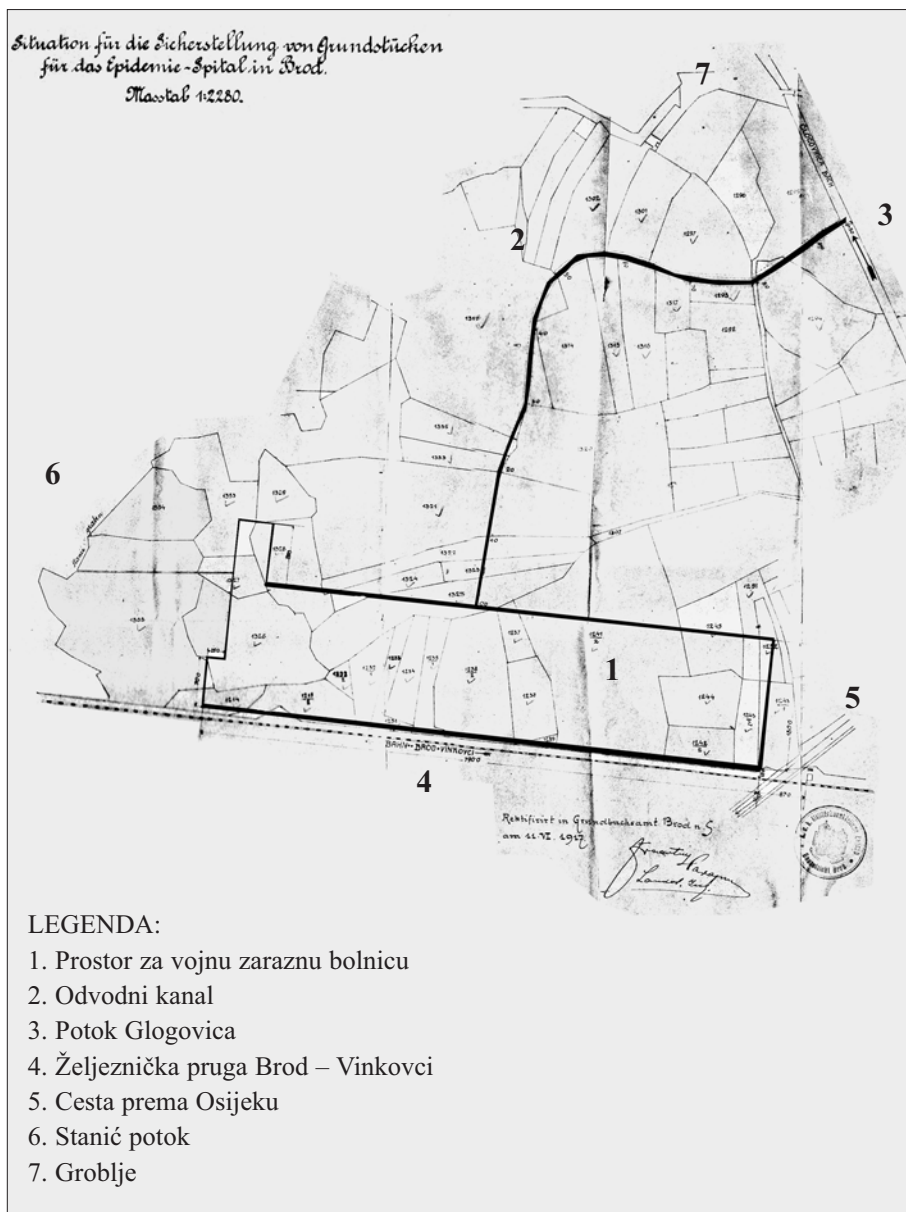
Brod am 15. November 1915.
Antig Schumppf

Popis vlasnika zemljišta potrebna za gradnju bolnice s potpisima

Elizabeta Sivača - Vukobrod - Jovan Puchanac
 Za gradsku općinu Mosti Trupe
 Laco Jovan Puchanac
 Lestovak
 Mech Puchanac
 Za rim. kat. crkvu:
 Štefana Štefanac
 Ivan Stesin
 Antun Dizdarević
 Kamarić Marko i družina
 Gari i Gari Gerbi
 Ivan Novakova
 tatar Malodružine Jere
Starošćanić
 + Vuković Vuk (Kajtalanc)
 po Alexander Puchanac
 Oskovinar Rosinac
 + Gari Štefanac i družina
 po Alexander Puchanac
 Lestovak Puchanac
 Sindić Grana - Štela
 + Cetanić Josip

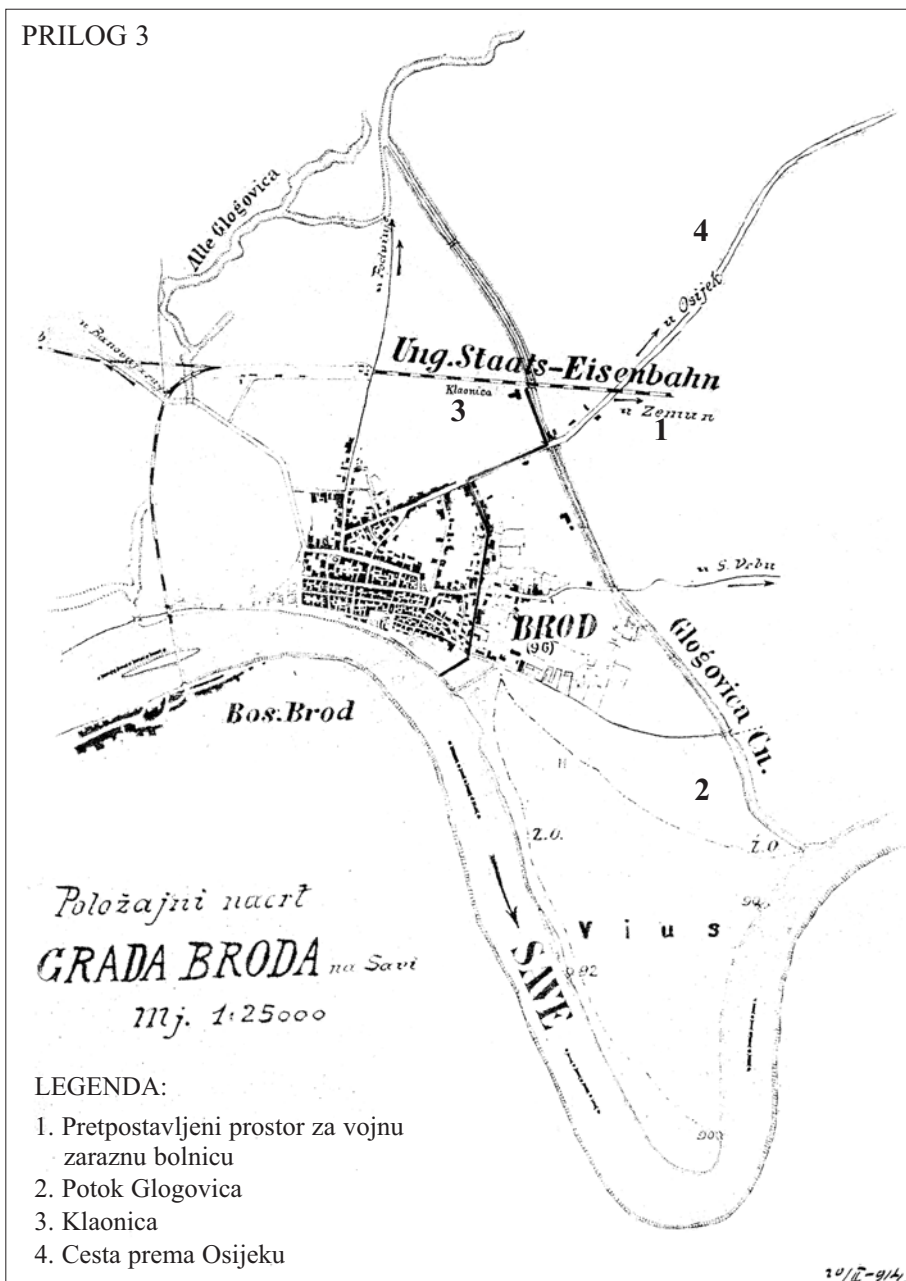
IZVOR: HIP, Podružnica, Verzeichnis der Grundstücke, welche für den Bau des Epidemiespitals in Sl. Brod nach dem Kriegsleistungsgesetze herangezogen werden, od 15. studenoga 1915.

PRILOG 2

Prostorni plan katastarskih čestica potrebnoga zemljišta

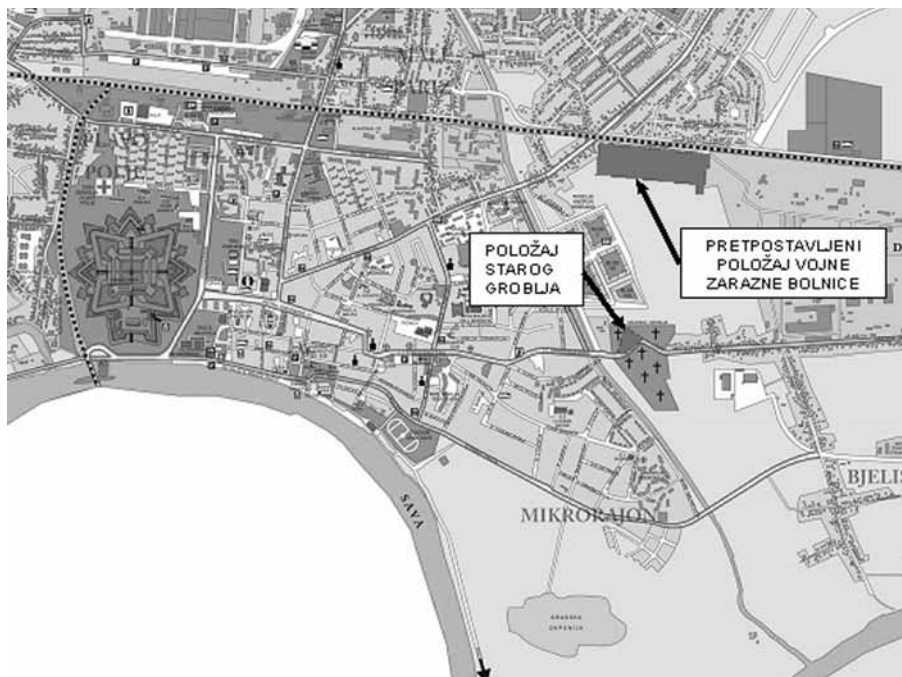
IZVOR: HIP, Podružnica, Situation für die Sicherstellung von Grunstückem für das Epidemie-Spital in Brod, od 11. lipnja 1917.

Plan grada Broda na Savi iz veljače 1914.

IZVOR: Državni arhiv u Slavonskom Brodu, fond Gradsko poglavarstvo Slavonki Brod/Brod na Savi, inv. br. 19, Građevni odjel 1914.-1917., Položajni nacrt grada Broda na Savi, od 20. veljače 1914.

PRILOG 4

Suvremeni plan grada Slavonskoga Broda

IZVOR: http://www.cromaps.com/vacmap/plan_grada_slavonski_brod.htm

Summary

THE PROJECT OF THE CONSTRUCTION OF THE MILITARY ISOLATION HOSPITAL IN BROD NA SAVI DURING WORLD WAR I

The article examines the preparations for the building of the big isolation hospital in Brod na Savi made during World War I, attempting to shed some light on certain less known details from the history of the town whose calamities in the war were largely a result of its geostrategic position.

The military authorities started planning the erection of the military isolation hospital in Brod na Savi in 1915 because infectious diseases had troubled them greatly almost from the beginning of World War I. In spite of the necessity, the project of the hospital's construction was not carried out during the war because this and similar projects were suspended after the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy even though the need for the planned institutions had not grown any less. According to what we have found out so far, only the preparatory administrative tasks were completed for the isolation hospital in Brod and the construction was possible within the next year or two. This may seem very strange from the present perspective, but the complicated administrative and construction procedure was followed in detail in spite of the war, even though it caused the construction process to proceed very slowly even at times of peace, and let alone at times of war and shortage of qualified workforce caused by the fact that most of the men were mobilized. Thus the Monarchy's proverbially slow administration was made even slower, to which the preserved documents about the hospital's construction attest very well.

An analysis of the military hospital's location yields several conclusions resulting from health regulations. The hospital was going to be located beside the railway line at the town's eastern entrance, before the narrow town area, since most of the infected soldiers were coming from the Serbian front. A junction with the main road leading to Osijek enabled easy transport of patients to the hospital and easy transport of convalescents deeper into Slavonia's interior, depending on the circumstances and needs. All of this had to proceed as far away from the town center as possible, and that had been the plan, since the hospital was supposed to be located even farther away than the slaughterhouse (see Appendix III), which the regulations required to be built in a secluded location. In addition, the wastewaters flowed into the stream running through an uninhabited area and joining the river Sava downstream from Brod na Savi, thus considerably reducing the possibility that the civilian population might get infected (see Appendix II).

The failure to build the big military isolation hospital was disadvantageous to the improvement of the health situation in the Kingdoms of Croatia and Slavonia, since the attempt at concentrating infected patients in one place fell through. The circumstances were instead such that infected patients were scattered all over the country and it became tremendously difficult to control the movements of infected soldiers, which considerably increased the danger of infection for the civilian population.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: World War I, Brod na Savi (Slavonski Brod), military isolation hospital, health protection.